

جهانی‌شدن و تربیت جنسی فرزندان در خانواده: چالش‌ها، فرصت‌ها و راهکارها

محمد داودی^۱

ابراهیم رضایی^۲

چکیده

در این مقاله چالش‌ها و فرصت‌های جهانی‌شدن بر تربیت جنسی فرزندان و راهکارهای پیشگیری و مقابله با آنها با روش توصیفی و تحلیلی مورد بررسی قرار گرفته است. مهم‌ترین یافته‌های تحقیق رسیدن به چالش‌ها و فرصت‌هایی است که خانواده‌ها در تربیت جنسی با آن‌ها مواجهه‌اند که مهم‌ترین این چالش‌ها عبارت‌اند از: ۱- ارائه آموزش‌های جنسی توسط نهادهای غیر پاسخگو؛ ۲- نامساعد کردن زمینه برای ایفای نقش مؤثر خانواده در تربیت جنسی؛ ۳- ارائه مطالب نادرست و ارائه ندادن مطالب درست؛ ۴- ترویج هنجارهای جنسی مخالف فرهنگ. همچنین مهم‌ترین فرصت‌ها عبارت‌اند از: ۱- امکان نظارت بیشتر بر فرزندان؛ ۲- امکان تربیت با هزینه‌ای کمتر؛ ۳- امکان استفاده از رویکردهای نوآورانه در آموزش. البته برای پیشگیری و مقابله با چالش‌ها راهکارهایی نیز مطرح شده که عبارتند از: ۱- افزایش حساسیت‌ها در خصوص تربیت جنسی فرزندان؛ ۲- کنار گذاشتن نگرش‌های منفی و تعصبات جاهلانه به تربیت جنسی؛ ۳- مشورت با جوانان و اعتماد به نظر آنها؛ ۴- تقویت اراده فرزندان برای مقاومت؛ ۵- معرفی آثار منفی آزادی روابط جنسی در غرب.

واژگان کلیدی: جهانی‌شدن، خانواده، تربیت جنسی، چالش‌ها و فرصت‌ها، راهکارها.

۱ دانشیار گروه علوم تربیتی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. mdavoudi@rihu.ac.ir

۲ دانش آموخته سطح سه حوزه علمیه.

مقدمه

یکی از چالش‌های خانواده در عصر جدید تربیت جنسی فرزندان است. مشخصه‌ی اساسی عصر جدید جهانی شدن است. بنا به گفته رابرتسون «جهانی شدن عبارت است از درهم فشردن جهان و تبدیل آن به مکانی واحد» (رابرتسون، ۱۳۸۰، ص ۱۲). و این به سبب پیشرفت‌های سریعی است که در وسایل حمل و نقل و در فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی اتفاق افتاده است و در نتیجه‌ی آن، همه‌ی جهان حتی دورافتاده‌ترین نقاط آن نیز با دیگر قسمت‌های دنیا مرتبط شده و همه ساکنان جهان در حکم ساکنان یک دهکده شده‌اند.

از طرف دیگر، خانواده بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی و اولین محیطی است که ارزش‌های اخلاقی، اصول اعتقادی، گرایش‌ها، نگرش‌ها، ارزش‌ها و آرمان‌ها را مستقیم و غیرمستقیم به اعضای خود منتقل می‌کند و بدون این نهاد، تداوم فرهنگ و جامعه بشری امکان‌پذیر نیست. تضعیف و کمرنگ شدن کارکردهای آن به بروز بحران‌های عمیقی همچون انحرافات، آسیب‌ها و مشکلات اجتماعی و فرهنگی در جوامع می‌انجامد. خانواده همه عناصر اصلی جامعه را در مقیاسی کوچک دارد و چون آینه انعکاس دهنده اوضاع جامعه است. اگر جامعه بسامان باشد، خانواده هم بسامان است و اگر نباشد، خانواده هم بسامان نخواهد بود. به عبارت دیگر، «خانواده تأثیرپذیری شدیدی از جامعه دارد و می‌توان گفت: جامعه سالم فقط در پرتو خانواده سالم ممکن است» (سالاری‌فر، ۱۳۸۵، ص ۱۳).

یکی از وظایف مهم خانواده تربیت است و یکی از ساحت‌های مهم تربیت، تربیت جنسی است. در تربیت جنسی «فرد در دوره کودکی، نوجوانی و جوانی، باید به گونه‌ای تربیت شود و آموزش ببیند که با جنسیت خود آشنا گردد و آن را بپذیرد، قادران وجود خویش باشد و به آن افتخار کند، نقش‌های جنسیتی مذکریا مؤنث بودن را یاد بگیرد و احکام و آداب دینی در ارتباط با مسائل جنسی مربوط به خود و روابط با هم‌جنس و جنس مخالف را بیاموزد، آمادگی روانی برای ازدواج و تشکیل خانواده را پیدا کند، با

مسائل مربوط به زندگی خانوادگی و روابط با همسر آشنا گردد تا پس از ازدواج بتواند در سایه زندگی با همسر خود به آرامش برسد و عواطف و فعالیت‌های جنسی خویش را در جهت قرب الی الله و جلب خشنودی خداوند، به کار گیرد» (فقیهی، ۱۳۸۷، ص ۳۶).

در عصر جهانی شدن با تغییرات مهمی در نهادهای اجتماعی و فناوری‌های ارتباطی روبه رو هستیم که خانواده را با چالش‌های بزرگی در تربیت جنسی فرزندان روبه رو کرده است. جهانی شدن در کنار این چالش‌ها، فرصت‌هایی هم برای تربیت جنسی فرزندان فراهم می‌آورد که پیش از این وجود نداشته است. این مقاله نخست چالش‌های تربیت جنسی فرزندان در عصر جدید را بررسی می‌کند. سپس فرصت‌های ناشی از جهانی شدن و در پایان هم راهکارهای مقابله با چالش‌ها را بیان می‌کند.

چالش‌های خانواده در تربیت جنسی فرزندان

خانواده در دوره جهانی شدن با چالش‌های متعددی در تربیت جنسی فرزندان روبروست که در ادامه پنج مورد از مهم‌ترین این چالش‌ها را بررسی می‌کنیم.

۱-۱. ارائه آموزش‌های جنسی توسط نهادهای غیرپاسخگو

خانواده مهم‌ترین نهاد آموزشی و پاسخگو در زمینه تربیت جنسی فرزندان است، اما در عصر جهانی شدن عوامل دیگر به موازات نهاد خانواده به پاسخگویی در امر تربیت جنسی می‌پردازند و برای خانواده‌ها چالش‌هایی را ایجاد کرده‌اند.

الف: تهاجم رسانه‌ها به حریم خصوصی و خانگی افراد

در عصر جهانی شدن با ظهور رسانه‌های پیشرفته و تکنولوژی مدرن همچون ماهواره، اینترنت و رایانه که همگی نقش آموزشی و تربیتی را دارا هستند، میزان کنترل خانواده بر آموخته‌ها و کیفیت و جهت‌گیری‌های آموزشی و تربیتی (مخصوصاً تربیت جنسی) کاهش می‌یابد و تربیت دیگر محدود به مکانی به نام خانواده نخواهد بود.

در این راستا بیش‌ترین طعمه فرهنگ غربی و ماهواره‌ها، نسل نوجوان و جوان است. طبیعت عمر و رشد نوجوانان، شرایط عاطفی و احساسی شان، ضعف دستگاه تربیتی خانه و مدرسه، نارسایی‌های تبلیغی و عدم پوشش کافی آن در همه سطوح کشور،

نداشتن امکانات و مربیان کارآزموده برای جذب و تحت تعلیم قرار دادن آن‌ها، قدرت و توان استعمارگران در رساندن پیام خود براساس مبانی علمی، همه و همه موجب این خطرند که نسل نوجوان امروز، این سرمایه‌ها و امیدهای آینده کشور به دام افتند (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۱۴۶).

امروزه در عصر جهانی شدن ماهواره‌ها و رسانه‌های ارتباط جمعی، مشکل کسانی را که به خاطر تربیت صحیح جنسی فرزندان خود تلاش بسیاری می‌کنند و به تربیت جنسی فرزندان اهمیت می‌دهند دوچندان کرده است. «ماهواره‌ها، زنان برهنه و یا نیمه عریان را که در آغوش مردان جای گرفته‌اند، به نمایش می‌گذارند و ما نیز با محارم خود در خانه‌هایمان به تماشای آن‌ها می‌نشینیم» (صفا زاده و کریمخانی، ۱۳۸۵، ص ۴۴).

برخی از کارشناسان در خصوص تنوع مطالب ماهواره‌ها در کشور ما می‌گویند: «از دید فنی در ۱۵۹ مدار تلویزیونی در کل جهان ۲۰۳ ماهواره تلویزیونی فعال است که از این تعداد در ۸۰ مدار قابل دریافت در ایران، یک صد ماهواره تلویزیونی؛ یعنی نیمی از ماهواره‌های جهان، قرار دارد. این تعداد ماهواره امکان تماشای حدود ۱۸ هزار شبکه تلویزیونی را در ایران فراهم می‌آورد. با رسیورها و دیش‌های معمولی می‌تواند نزدیک به ۲ هزار شبکه ماهواره‌ای را در ایران با کیفیت بالا دریافت کرد» (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۵، ج ۴، ص ۲۹۰).

تمامی این شبکه‌ها، با وجود هدف‌ها و سلیقه‌های گوناگون، در هجوم به خانواده و مبانی تربیتی آن به طور جدی اشتراک دارند. «این هجوم اگرچه آرام و خاموش آغاز شده، اکنون شکل وسیع و جدی تری یافته است و بسیار حساب شده، اصول و پایه‌های اعتقادی مردم را هدف قرار داده» (صفا زاده و کریمخانی، ۱۳۸۵، ص ۳۸).

ب: پناه بردن به فضای مجازی

بررسی گذران اوقات فراغت نسل جدید، بیانگر آن است که «نسل حاضر با پناه بردن به فضا مجازی اینترنت، چت کردن، وبلاگ‌ها، سایت‌های سکسی، سی‌دی‌های سکسی، کانال‌های نامناسب ماهواره‌ای و مانند آن‌ها به نوعی درصدد گریز به فضاهای مجازی است» (هاشمی، ۱۳۸۶، ص ۴۸).

بر اساس آمار اعلام شده پلیس فتا در سال ۱۳۹۲: «حدود ۸۵ درصد کاربران ایرانی فعال در اینترنت، عضو شبکه‌های اجتماعی هستند. با محاسبه‌ای ساده می‌توان گفت بر اساس آمارهای رسمی حدود ۳۵ میلیون ایرانی یا به عبارتی با احتساب جمعیت ۸۰ میلیونی ایران، حدود ۴۷ درصد ایرانیان از طریق رایانه، تبلت یا تلفن همراه عضو شبکه‌های اجتماعی هستند» (همان، ص ۲۳۲).

یکی از مهم‌ترین مواردی که در نحوه تربیت جنسی فرزندان در خانواده‌ها در زمینه فضای مجازی تأثیراتی را گذاشته، «موضوع اتاق‌های گفتگوی مجازی^۱ است که محلی برای ایجاد ارتباطات اجتماعی، درسی و علمی، دوستی و... به شمار می‌رود. این اتاق‌های گفتگو از جهاتی بسیار مفید و کاملاً کاربردی است اما ناآگاهی از آن می‌تواند خطراتی را از قبیل فریب، ضربه‌های روانی و... در پی داشته باشد» (میربهرسی و افراسیابی، ۱۳۹۲، ص ۴۶) و خطراتی را برای تربیت جنسی خانواده‌ها ایجاد کند. در فضای مجازی «امکان دسترسی به محیط‌های متکثر خارج از خانه، به صورت لحظه‌ای و هم‌زمان و با سرعت بسیار زیاد است. بسیاری از خلاءهای فرهنگی جهان واقعی در جهان مجازی رفع می‌شوند مثلاً اگر در جهان واقعی روابط دوستی ممکن نباشد این روابط و روابط عاشقانه در جهان مجازی تکرار و جبران می‌شوند» (عاملی، ۱۳۹۰، ص ۱۶۱) و گاه نوجوانان و جوانان با دسترسی به رفتارهای جنسی در فیلم‌ها، الگوبرداری کرده و هنجارهای سنتی را با هنجارهای مدرن برگرفته از فیلم‌ها، موسیقی‌ها و سایر محتوای اینترنتی مقایسه کرده و گاه جایگزین می‌کنند؛ و به این صورت فضاهای مجازی را جایگزین تربیت جنسی که وظیفه خانواده است می‌کنند.

۱-۲ نامساعد کردن زمینه برای ایفای نقش مؤثر خانواده در تربیت جنسی

تربیت جنسی یکی از دشوارترین و حساس‌ترین ابعاد تربیت‌هاست که اندک اشتباه و غفلتی در آن ممکن است جوانان و نوجوانان را به وادی فساد بکشاند. در «مقطع سنی نوجوانی و جوانی به دلیل وقوع تحولات مستمر جسمی، روحی از یک سو و عدم برخورداری فرد از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های بالفعل برای تجزیه و تحلیل معادلات

پیچیده محیطی،... استعداد فوق العاده ای برای زیرپا نهادن قواعد و معیارهای پذیرفته شده یا سرپیچی از انتظارات و توقعات جمعی و آلوده شدن به انواع انحرافات را دارند» (گروه روانشناسی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۹۷). با توجه به حساسیت این دوران و نقش خانواده در این خصوص «رها کردن کودک و نوجوان به حال خود نه تنها مشکلی را حل نمی کند، بلکه مشکلات فراوانی برای خود، خانواده و جامعه ای که در آن زندگی می کند، ایجاد می نماید. بی توجهی به نیازهای طبیعی جوانان و غفلت از توانایی آنان برارضای صحیح غریزه جنسی، عاقلانه به نظر نمی رسد» (ثابت، ۱۳۹۰، ص ۳۶). از سوی دیگر، ایفای نقش مؤثر توسط خانواده در این موضوع نیازمند فراهم شدن زمینه مناسب است. جهانی شدن نه تنها زمینه مناسب برای ایفای نقش توسط خانواده فراهم نمی کند بلکه زمینه های مناسب برای ایفای این نقش توسط والدین را هم از بین می برد و این یکی از های مهم است. نامساعد کردن زمینه برای ایفای نقش توسط خانواده ها به صورت های گوناگونی انجام می شود.

الف: از میان بردن جوتفاهم و گفتگو بین والدین و فرزندان

سال ها پیش که هنوز اینترنت و تلفن همراه همه گیر نشده بود خانواده ها بیشتر یکدیگر را می دیدند و از حال هم با خبر می شدند و رابطه ها گرم و صمیمی بود. فرزندان در این فضا از والدین و خانواده به خوبی حرف شنوی داشتند و جوتفاهم و گفتگو به گونه ای بود که فرزندان در مقابل مناسبات دستوری خانواده فرمان بردار بودند؛ اما امروزه در عصر جهانی شدن سهم گفتگوی والدین با فرزندان بسیار کم شده است. «استفاده از شبکه های مجازی منجر شده است که فرزندان در عالمی دیگر سرگردان و رها شوند. کاربری کنترل نشده فضای مجازی موجب می شود نوجوانان، منزوی و دچار افت اخلاقی و پر خاشگر شوند و دیگر پدر و مادر را به عنوان دوست و رفیق خود ندانند (<https://www.yjc.ir/00PXqY>). فرزندان تا چشم باز می کنند تبلت و گوشی هوشمند را بدون هیچ محدودیتی در دست می گیرند و با توجه به این که این دستگاه ها و فضاها به محیط های مختلف راه دارد و افکار مختلف در آن ها رد و بدل می شود روزه روز از محیط گرم خانواده دورتر شده و در تنهایی خود فرو می روند.

دور شدن خانواده و فرزندان به سرد شدن روابط درون خانواده‌ای و دل بستن فرزندان به دوستان مجازی را دامن می‌زند. «چت‌های اینترنتی موجب شده اعضای خانواده در شبکه‌های ارتباطی خاصی قرار بگیرند و پیوند آنان از نظر عاطفی با اعضای خانواده سست شده و روابط سرد در خانواده حاکم گردد» (جمعی از نویسندگان داخلی و بین‌المللی، ص ۱۸۸).

این در حالی است که اگر جو گفتگو و محبت بین والدین و فرزندان از بین برود و والدین به جای تربیت جنسی به «سروکله زدن با مسائل جنسی نوجوانان (پیردازند)، می‌تواند باعث ایجاد تعارض و درگیری بین بزرگسالان و نوجوانان گردد، به ویژه زمانی که بزرگ‌ترها نتوانسته باشند کاملاً مسائل جنسی خود را حل کنند» (خدایاری فرد، ۱۳۹۰، ص ۹۵).

ب: ایجاد تعارض میان والدین و نوجوان

یکی از مهم‌ترین تحولاتی که به سبب وجود فناوری اطلاعات و ارتباطات ایجاد شده، تغییر در سبک زندگی جوانان و نوجوانان است که موجب شده والدین و فرزندان در خصوص تربیت جنسی دچار تعارض‌هایی شوند و در معرض چالش‌های جدی قرار گیرند. در اینترنت، جوان آزاد است و هر چه دلش می‌خواهد بگوید، می‌گوید هر وقت دلش خواست حرف بزند، حرف می‌زند؛ اما در خانواده به عنوان مکانی که بیشتر عمر و اوقات جوان در آن می‌گذرد هرگز چنین فرصت‌ها و امکانات و آزادی‌هایی وجود ندارد. «اگر تلویزیون و ماهواره، ویدیو، تلفن، موبایل، فکس و فیلم هم به کامپیوتر و اینترنت و شبکه‌های نرم‌افزاری و اطلاعاتی موجود در آن بیفزاییم تا حدودی می‌توانیم سرعت تغییرات در جهان معاصر را تصور کنیم این مسئله یکی از دلایل اصلی شکست یا فاصله نسلی است که گسست در ارزش‌ها و هنجارها را در پی دارد» (محمدی، ۱۳۸۳، ص ۱۱).

واضح‌ترین این تعارض‌ها را می‌توان در دیدگاه‌ها و رفتارهای جوانان و نوجوانان و والدین مشاهده کرد. نسل جوان دیگر چندان خود را در چارچوب هنجارهای گذشتگان تعریف نمی‌کند و به دنبال الگوهای جدید زندگی برای خود است. «جوانان و والدینشان

از منابع فرهنگی یکسان تغذیه فکری نمی‌شوند در واقع جوانان بیش از والدینشان از ماهواره و اینترنت استفاده می‌کنند و بیشتر از آن از این رسانه‌های تصویری که مبلغ فرهنگ غرب هستند، تأثیر گرفته‌اند» (منادی، ۱۳۹۲، ص ۱۶۱).

والدین باید در تربیت فرزندان به این مسئله توجه کنند که نحوه تربیت فرزندان آن‌ها با نحوه تربیت آن‌ها متفاوت است. چون نحوه دسترسی والدین و فرزندان به اطلاعات متفاوت است و آن‌ها باید با توجه به سرعت روزافزون اطلاعات و دسترسی سریع فرزندان آن‌ها به این اطلاعات و چالش‌هایی که این عصر ایجاد کرده، در جهت حل تعارض با فرزندان خود بکوشند.

۳-۱. ارائه مطالب نادرست و ارائه ندادن مطالب درست

ارائه مطالب درست جنسی و انتقال اطلاعات لازم از ضروریات تربیت جنسی فرزندان در خانواده‌ها است. اما در عصر حاضر، یکی از چالش‌های خانواده این است که فرزندان برخلاف میل و خواست خانواده‌ها، در معرض مطالب نادرست قرار می‌گیرند و از مطالب درست در زمینه تربیت جنسی محروم می‌شوند. این چالش به شکل‌های مختلف بروز می‌کند:

الف: در معرض مطالب شهوت‌انگیز قرار گرفتن جوانان و نوجوانان

چشم دروازه ورود اطلاعات به درون است. این یک اصل روان-شناختی است که هر آنچه دیده بیند دل کند یاد. «در خانه، در منزل دیگران، در سینما، در تلویزیون، در ویدیو و... او چه صحنه‌هایی را می‌بیند؟ و این دیده‌ها در درون او چه اثری می‌گذارند. گوش‌ها نیز چون چشم‌ها دروازه ورود اطلاعات به درون وجودند. از طریق گوش نیز اطلاعات مثبت و منفی بسیاری وارد ذهن و درون آدمی می‌شود و چه بسا که برخی از آن‌ها بدآموز و خطرآفرین باشند و یا موجب بروز وسوسه انحراف انگیز گردند» (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۵، ج ۳، ص ۱۶۵).

در عصر جدید فرزندان ما برخلاف میل و خواست خانواده، در معرض مطالب شهوت‌انگیز قرار دارند و والدین نمی‌توانند فرزندان را کاملاً در این زمینه کنترل کنند و

این به سبب گسترش وسایل ارتباط جمعی و اینترنت و شبکه‌های اجتماعی است. به همین جهت، «افزایش گرایش به تماشای تصاویر و فیلم‌های مستهجن که در اصطلاح به آن (پورنوگرافی^۱، هرزه‌نگاری یا برهنه‌نمایی) گفته می‌شود، یکی از مهم‌ترین ناهنجاری‌های جنسی امروز جامعه ماست» (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۱۵۰). مطالعات نشان می‌دهد که اگر فرزندان به صورت طولانی و مکرر، در معرض این گونه اطلاعات قرار بگیرند آثار منفی فراوانی دارد. اول: انگیزه‌های بی‌بندوباری جنسی را افزایش می‌دهد. دوم: ممکن است فرد دیدگاهی تحریف شده درباره رابطه جنسی پیدا کنند. سوم: اینکه ممکن است فرد این دیدگاه نادرست را پیدا کنند که در تجاوز به عنف مسئولیت تجاوز جنسی به گردن زن قربانی است (گوستاواس. مش، ایلان تلمود، ۱۳۹۳، ص ۴۲).

یک نمونه از مواردی که جوانان و نوجوانان در معرض مطالب شهوت‌انگیز قرار می‌گیرند فرهنگ اتاق خواب است «فرهنگ اتاق خواب، آسایش و راحتی بیشتر را برای جوانان فراهم می‌سازد. در بسیاری از خانواده‌های غربی و به‌طور فزاینده در ایران، نوجوانان داشتن اتاقی که مجهز به تکنولوژی‌های رسانه‌ای باشد را تضمینی برای حفظ خلوت فردی خود تلقی می‌کنند» (ذکایی، ۱۳۸۵، ص ۱۲۱).

ب: آموزش مستقیم و غیرمستقیم روابط جنسی و دوستی‌های نامشروع

در فرهنگ غرب دوستی بین دختر و پسر نه تنها منعی ندارد، بلکه در چارچوب فرهنگ لیبرالیستی حاکم بر آن جوامع، کاملاً پذیرفته شده و نه تنها پیش از ازدواج، بلکه پس از ازدواج نیز با هیچ منع قانونی و یا ممانعت و مزاحمت اخلاقی و عرفی مواجه نیست. حتی، این رابطه‌ها در فرهنگ غرب مورد تشویق قرار می‌گیرد» (سوزنچی، ۱۳۹۲، ص ۱۱)، اما روابط بین دو جنس، در جامعه ایران، همواره یکی از حوزه‌های مرزبندی شده‌ای بوده که به شدت تحت کنترل رسمی و غیررسمی قرار داشته است؛ اما با ورود فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی چند اتفاق با پدیده جدید حادث شده است. «یکی از این پدیده‌ها، شبکه‌های تلویزیونی ماهواره‌ای بودند که با ارائه سبک‌های زندگی و روابط

اجتماعی مختلف از سراسر جهان، ارزش‌ها و هنجارهای افراد را تحت تأثیر قرار دادند و مصرف‌کنندگان چنین برنامه‌هایی در نتیجه فرایند هم‌ذات‌پنداری در روابط اجتماعی خود بازاندیشی می‌کنند» (شریف‌زاده، میرمحمدتبار و سهرابی، ۱۳۹۵، ص ۹).

از جمله این رسانه‌ها که به آموزش مستقیم و گاهی غیرمستقیم روابط جنسی می‌پردازند، بازی‌های کامپیوتری هستند. «در برخی از بازی‌ها، اساس بازی بردوستی دختر و پسر است. جالب است بدانید که لازمه برنده شدن در برخی از این بازی‌ها مخفی‌نگه داشتن دوستی است اگر کاربر نتواند دوستی خود با جنس مخالف را پنهان کند، بازنده بازی خواهد شد» (عباسی‌ولدی، ۱۳۹۶، ص ۱۱۵).

ج: الگوسازی‌های مخالف فرهنگ در بازی‌های کامپیوتری

برخی از کودکان و نوجوانان در عصر جهانی شدن، در دنیای گیم (بازی‌های رایانه‌ای) غوطه‌ور هستند. در این بازی‌ها پوشش‌های نیمه‌عریان و عریان وجود دارد و گاهی زنان در این بازی‌ها در نقش جایزه‌ظاهر می‌شوند. وقتی کودک مرحله‌ای از بازی را طی می‌کند، به عنوان جایزه، تصویریک زن را دریافت می‌کند که در هر مرحله، پوشش کمتری نسبت به مرحله قبل دارد. در واقع در برخی از بازی‌های رایانه‌ای، رابطه جنسی جزئی از بازی است. در برخی از بازی‌های رایانه‌ای «هیچ محدودیتی برای برقراری ارتباط میان جنس مذکر و مؤنث وجود ندارد. حتی یک زن بدون اینکه قبعی داشته باشد، با چندین مرد ارتباط برقرار می‌کنند و برای این ارتباط پاداش هم می‌گیرد» (همان).

اگرچه در این بازی‌ها تماس جسمی واقعی توسط کاربر صورت نمی‌گیرد، اما «این بازی‌ها با انتقال فکر جنسی به عالم خیال، کاربر را دچار زیاده‌خواهی جنسی می‌کند. علی (علیه السلام) فرمود: «مَنْ كَثُرَ فِي الْمَعَاصِي فِكْرُهُ دَعَتْهُ إِلَيْهَا» (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ۴۵۷)؛ کسی که زیاد فکرش مشغول گناهان شود، گناهان، او را به سمت خود می‌خوانند.

در واقع بازی‌های رایانه‌ای در عصر حاضر از سه زاویه خانواده‌ها را در نحوه تربیت جنسی فرزندان دچار چالش کرده است:

اول: بازی رایانه‌ای به جهت روحیه دیکتاتوری‌اش دوست دارد تنها همدم کاربر

باشد. از همین روست که بسیاری از کاربران بازی‌های رایانه‌ای، تفریحی به‌ترو بزرگ‌تراز بازی‌های رایانه‌ای نمی‌شناسند.

دوم: کنار دریا‌های آن‌چنانی، میهمانی‌های مختلف و جنسی، موسیقی‌هایی متناسب با فرهنگ غربی، قمار و... از تفریحاتی است که در این بازی‌ها برای کاربر به نمایش درمی‌آید.

سوم: در دنیای برخی از بازی‌های رایانه‌ای، تفریح یک اصل است که بر تمام زندگی حاکم است. فرد در این دنیا برای لذت بردن از زندگی، نیاز به کار خاص و یا تلاش ویژه‌ای ندارد. به راحتی زندگی می‌کند، هیچ سختی در مسیر زندگی‌اش نیست و به هر لذتی که دلش بخواهد، می‌رسد (عباسی‌ولدی، ۱۳۹۶، ص ۷۸).

۱-۴. بلوغ زودرس

بلوغ مرحله‌ای جدید از حیات، با همه مسائل و شگفتی‌های مربوط به خود می‌باشد که تب‌وتاب موج‌های سخت و در مواردی لغزش آفرین را پدید می‌آورد. «بسیاری از انحرافات غریزی در این دوره تشکیل و تکون می‌یابند و بسیاری از جرائم در این سنین صورت می‌گیرند و یا پایه‌گذاری می‌شوند که رقم بالایی از آن جرائم رنگ و هوای جنسی دارند» (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۶، ج ۴، ص ۸۶). این در حالی است که با توجه به کوچک شدن جهان در عصر جهانی شدن و ورود رسانه‌ها به عرصه زندگی خانوادگی افراد، شاهد تغییراتی در دوره بلوغ هستیم. «شروع بلوغ، معمولاً با بلوغ روانی زود هنگام یا دیر هنگام و ریسک‌پذیری بالا همراه است و در نوجوانان دختر و پسر به شکل متفاوتی ظهور می‌کند» (صداقت زادگان و امیدوار، ۱۳۹۴، ص ۵۳۰). در خصوص بلوغ زودرس دیده شده است که دختری حتی قبل از ۱۰ سالگی و پسر قبل از ۱۲ سالگی به مرز زنانگی و مردانگی رسیده‌اند. فرد از نظر عقلانی در همان مرز سنی خویش است، ولی از نظر تمایلات و خواسته‌های غریزی در مرحله سنی بالاتری قرار دارد؛ به عبارت دیگر ۱۰ ساله است و تمنای ۱۶ ساله‌ها را دارد، از نظر عقل کودک است و از نظر هوس‌ها بزرگ و نوجوان از این‌که بتواند در برابر آن خواسته‌ها، موضع قابل قبولی بگیرد، ناتوان است. بلوغ زودرس، از پیامدهای دیدن تصویرهایی است که نوجوان از ابزارهای تبلیغی و رسانه‌های

عصر جهانی شدن می‌بیند؛ زیرا هنگامی که «نوجوان یا جوانی که چنین صحنه‌هایی را می‌بیند، اگر شرایط ازدواج و تشکیل زندگی زناشویی را نداشته باشد، خواهد کوشید عطش کاذب خود را از راه‌های دیگر فرونشاند. اینجاست که مشکلات اخلاقی دیگری مانند روابط نادرست و... پدید می‌آید» (صفا زاده، کریمخانی، ۱۳۸۵، ص ۵۳).

کوچک‌ترین بی‌توجهی در عصر جهانی شدن از ناحیه خانواده به نوجوان، آغاز یک انحراف است. «این دوره، زمان آن است که مشخص شود او کیست؟ و چه می‌خواهد باشد؟ نوجوان نیاز دارد هویت مشخصی از خود به دست آورد تا بتواند به عنوان فردی یکتا به زندگی‌اش جهت دهد و احساس ارزشمندی کند، از وابستگی‌هایایی یابد و بالاخره برای استقلال مالی، تحصیل، شغل، ازدواج و آینده خود برنامه‌ریزی کند» (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۵۵).

نوجوان بر اثر ظهور علائم ثانویه جنسی و بروز تغییراتی در وضعیت جسمانی... دچار آشفتگی و بحران هویت می‌شود. فرد از لحاظ جسمی بالغ شده، ولی از لحاظ روحی روان بالغ ندارد و این امری است خطرآفرین.

۱-۵. ترویج هنجارهای جنسی مخالف فرهنگ

در عصر جهانی شدن انسان‌ها با منابع هویتی بی‌شماری مواجه‌اند که به تغییر در ابعاد هویت سنتی، پیدایش هویت‌های فرهنگی چندگانه و در نهایت منجر به نوعی بازاندیشی در ابعاد مختلف هویت، از جمله هویت جنسی، توسط نسل جدید گردیده است که از این پدیده با عنوان ترویج هنجارهای جنسی مخالف فرهنگ نام برده می‌شود. این یکی دیگر از چالش‌های خانواده در تربیت جنسی است. این کار به دوروش انجام می‌گیرد:

الف: ایجاد قوانین نانوشته در زمینه تربیت جنسی

مهم‌ترین خط‌ورقیبی که در صحنه عمل و اجراء، خانواده‌ها را در زمینه تربیت جنسی فرزندان تهدید می‌کند، «قوانین نانوشته و نامرئی (مدرسه نامرئی) است که افراد به طور خودکار در گفتگوها، رفتارها و موقعیت‌های گوناگون، یکدیگر را به پایبندی و عمل

به این قوانین نامرئی فرامی‌خوانند» (بیات، ۱۳۹۵، ص ۱۱۵).

در این مدرسه اطلاعات جنسی خاصی برای فرزندان ارائه می‌شود که منجر به ترویج هنجارهای جنسی مخالف فرهنگ می‌شود. برای نمونه یکی از منابع اطلاعاتی که در مدرسه نامرئی (قوانین نانوشته و نامرئی) دیده می‌شود، منابع اطلاعاتی خصوصی یا تا حدودی خصوصی است. این منابع، مجله‌های خاصی را که از زمانهای گذشته در اختیار بوده یا از کشورهای خارجی به داخل منتقل می‌شود و نیز از ابزارهایی مانند ویدیو، ماهواره و امثال این‌ها را شامل می‌شود که به صورت اتفاقی و تصادفی و یا از طریق دوستان به دست آن‌ها می‌رسد.

دسته دیگری از مطالب مدرسه نامرئی (قوانین نانوشته و نامرئی) را مشاهدات اتفاقی نوجوانان تشکیل می‌دهد «قسمت‌های زیادی از رفتارهای نوجوانان، به اعمال و رفتارهای تصادفی اختصاص دارد. اگر او را در اتاق یا محوطه‌ای رها کنیم، با سرک کشیدن به نقاط گوناگون و ور رفتن و دست کاری برخی از اشیاء و وسایل، در حقیقت درصدد کشف هرچه بیشتر محیط خود است» (احمدی، ۱۳۸۸، ص ۲۱).

ب: تضعیف مرزبندی‌های جنسیتی

یکی دیگر از چالش‌ها تلاش در جهت کمرن کردن مرزبندی‌های جنسیتی میان زن و مرد است. دیدگاه غربی که الگوی آرمانی زندگی را مبانی فکری و اجتماعی غرب می‌داند، «تربیت جنسی مستقل و متفاوتی را برای کودک، اعم از دختر یا پسر در نظر نمی‌گیرد. اساساً جنسیت دخالتی در نقش‌های فردی و اجتماعی ندارد» (شاهپوری، ۱۳۸۶، ص ۵۷). در این خصوص «فمینیست‌ها بر این باورند که زن و مرد از حیث بیولوژی باهم اختلاف ۱۳۸۸، دارند اما تفاوت جنس نباید موجب تفاوت در جنسیت شود» (همان، ص ۲۳). این دیدگاه بر ناعادلانه بودن تفکیک جنسیتی نقش‌ها و لزوم دستیابی به عدالت جنسیتی بر پایه تشابه نقش‌های زنان و مردان تأکید دارد و جنبش فمینیسم سهم اصلی در تبلیغ و ترویج آن ایفا کرده است (زیبایی‌نژاد، ۱۳۸۸، ص ۱۷۹). بر این اساس «فمینیست‌ها در جستجوی جامعه‌ای مبتنی بر تربیت انسان‌های

دوجنسیتی اند.^۱ در برابر این مکتب، قرآن کریم متذکر می‌شود که مرد و زن هر دو انسان اند و در ویژگی جنسی تمایز دارند» (همان، ص ۳۳).

این امر موجب ضعیف تر شدن مرزبندی‌های جنسیتی و چالشی در خانواده‌ها و جامعه می‌شود و در نهایت اثرات نامطلوبی را در افراد برجای می‌گذارد. برای نمونه «دختر نوجوان از یک سودر اثر ناآشنایی با قابلیت‌ها و توانایی‌های خود و جنس خود و از سوی دیگر، بعضی تبلیغ‌های مسموم و هنجارهای غلط مبتنی بر برتری مردان و آزادی و قدرت آنان، جنسیت خود را بی‌ارزش می‌پندارد و احساس پوچی و توخالی بودن می‌کند و از زن بودن خود ناراضی است» (صفازاده و کریمخانی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۸). گرایش بیش از پیش زنان به کار در خارج از خانه، انتخاب شغل‌های نه‌چندان مناسب برای خانم‌ها، گرایش دختران به ورزش‌های نامناسب از جهت فیزیکی و جسمی، مثل کاراته و تکواندو و امثال آن یا انتخاب لباس‌های مردانه از سوی زنان، همه این ادعا را ثابت می‌کنند.

۳. فرصت‌های نوپدید برای تربیت جنسی فرزندان در عصر جهانی شدن

درست است که جهانی شدن چالش‌های بزرگی برای خانواده در امر تربیت جنسی فرزندان ایجاد کرده است. اما در کنار آن فرصت‌هایی تازه هم فراهم آورده است که با استفاده از آنها می‌توانند تا حدود زیادی چالش‌ها را از پیش روی خود بردارند. در این بخش از مقاله این فرصت‌ها را بررسی می‌کنیم.

۱- امکان نظارت بیشتر بر فرزندان

محیط همواره یکی از عوامل مؤثر در تربیت بوده و مستقیم در فرایند تربیت جنسی دخالت داشته است. یکی از محیط‌هایی که در عصر جهانی شدن مورد علاقه فرزندان ما شده و آن‌ها را به خود مشغول کرده، محیط‌های مجازی است. «امروزه با توجه به گسترش سریع محیط‌های مجازی از قبیل اینترنت، گوشی‌های همراه، شبکه‌های اجتماعی و... محیط تربیتی جدیدی به نام فضای مجازی به وجود آمده که به طور

۱. تربیت انسان‌های دوجنسیتی: شیوه تربیتی که به لحاظ جنسی بین دختران و پسران تمایزی قائل نیست، به دنبال پرورش افرادی است که صرف نظر از جنس و متناسب با موقعیت، زنانه و یا مردانه رفتار کنند.

قابل ملاحظه‌ای افراد مختلف به‌ویژه کودکان و نوجوانان را با خود مرتبط کرده و تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بسیاری در تربیت مخاطبان خواهد گذاشت» (نوروزی، کاظمی و شاه مردادی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۷).

در این شرایط برخی خانواده‌ها به دنبال نظارت بر فعالیت کودکان و نوجوانان در فضای مجازی هستند. خانواده‌ها نظارت را از طریق راهکارهای مختلفی مانند حضور در فضای مجازی همراه با فرزندان، قرار دادن سیستم‌های رایانه‌ای در محل‌های عمومی منزل یا با استفاده از ابزارهای مانیتورینگ موجود جهت کنترل فعالیت‌های فرزندان در فضای مجازی انجام می‌دهند. برای نمونه «بسیاری از وب‌سایت‌ها به نظامی برای اعمال هنجارهای اجتماعی به اعضای جدید و نیز ابزارهای تکنولوژیک برای جلوگیری از سوء رفتار مجهزند و اثرهای منفی شبکه‌های آنلاین را به حداقل می‌رساند» (گوستاواس. مش، ایلان تلمود، ۱۳۹۳، ص ۱۸۶).

البته این فرصت نظارتی فقط شامل استفاده از ابزارهای ارتباطی برای کنترل نامحسوس فرزندان نمی‌شود، بلکه والدین می‌توانند به صورت محسوس نیز بر رفتار فرزندان‌شان در استفاده از ابزارهای ارتباطی نظارت کنند. در این خصوص می‌توان از انواع نظارت «نظارت بر زمان و مکان تماشای فیلم‌ها و بازی‌های رایانه‌ای فرزندان و کنترل بر ورود و خروج سی‌دی‌ها در منزل یا محیط کار» (نحوی، ۱۳۸۸، ص ۲۱۹)، و یا استفاده از ابزارهای امروزی عصر جهانی شدن به همراه والدین می‌تواند خطر آسیب‌های این ابزارها را کم کند. «اگر پدر و مادر در کنار جوانان‌شان فرق نمی‌کند چه دختری یا پسر، بنشینند و با هم چت کنند مسلماً نتیجه‌ای معقول‌تر می‌تواند به دنبال داشته باشد؛ چرا که همراهی خانواده‌ها در چت کردن فرزندان‌شان به مراتب بهتر می‌تواند از به کار بردن الفاظ و کلمات نامناسب جلوگیری نماید» (صفازاده، کریمخانی، ۱۳۸۵، ص ۲۹).

بهبتر است والدین زمان مناسبی را برای اشتراک‌گذاری اطلاعات و گشت‌وگذار خانوادگی در فضای مجازی اختصاص بدهند. «صرف زمانی همراه با کودک در اینترنت به او کمک می‌کند تا ارزش‌هایی که شما می‌خواهید وی در هنگام کار با اینترنت از آن‌ها پیروی کند، درک نماید؛ بنابراین وقتی کودکان و نوجوانان از اینترنت استفاده می‌کنند، توصیه می‌شود که والدین هم در کنار آنان بنشینند» (نحوی، ۱۳۸۸، ص ۲۲۱).

۲- امکان تربیت با هزینه‌ای کمتر

عصر جهانی شدن، عصر سرعت، تبادل اطلاعات و صرفه‌جویی در وقت با هدف کاهش هزینه‌هاست. در عصر جهانی شدن «تغییرات گسترده حاصل از کاربرد علم و فناوری در زندگی روزمره کشورهای صنعتی، فرایند سنتی یاددهی-یادگیری (در خصوص تربیت جنسی در خانواده) را سخت دگرگون کرده است» (گروه پژوهشی علوم تربیتی جهاد دانشگاهی واحد تهران، ۱۳۸۴، ص ۶۹۶). برای مثال: خانواده‌ها در عصر جهانی شدن برای پاسخ‌گویی فرزندانشان از ابزارهای جستجوی به‌روز می‌توانند استفاده کنند و یا برای یافتن راهی درست و صحیح می‌توانند از سیستم‌های اطلاعات و ارتباطات برای ارتباط با یک کارشناس در این خصوص استفاده سریع‌تر و با هزینه کمتری داشته باشند و زودتر به راه‌حل در این خصوص برسند.

در واقع، «فرایند یاددهی-یادگیری بر اثر ظهور و گسترش تکنولوژی‌های جدید مثل کامپیوتر، ماهواره، اینترنت، چندرسانه‌ای‌ها و... متحول شده است» (همان)، و فرصتی را برای خانواده‌ها ایجاد کرده است تا با صرفه‌جویی در وقت و با هزینه کمتر بتوانند اهداف تربیت جنسی را محقق کنند و دیگر دلیلی برای پرداخت هزینه‌های گزاف جهت دسترسی به آموزش‌ها وجود ندارد. این همان فرصتی است که جهانی شدن به همراه تجهیزات و ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی خود برای خانواده‌ها در خصوص تربیت جنسی ایجاد کرده است.

۳- امکان استفاده از رویکردهای نوآورانه در آموزش

امروزه روش خانواده‌ها در تربیت فرزندان تغییر کرده و خانواده‌ها با استفاده از ابزارهای رسانه به تربیت فرزندان با رویکردهای جدید و نوآورانه می‌پردازند. «فناوری اطلاعات و ارتباطات از جمله عوامل تغییر در (خانواده) به شمار می‌رود؛ زیرا تولید، انتشار و دسترسی سریع به اطلاعات، موجب می‌شود که شبکه‌های اجتماعی شکل بگیرد... و افراد را در ارتباط با اشخاص در فاصله‌های دور قرار دهد و به این ترتیب، بر محدودیت‌های مسافت و جنسیت فائق آید» (گوستاواس. مش، ایلان تلمود، ۱۳۹۳، ص ۳۱).

البته در کنار تغییر در روش تربیتی فرزندان عوامل جدیدی نیز در تربیت فرزندان وارد

شده‌اند. رسانه‌ها یکی از این عوامل هستند و «فرزندان الگوهای رفتاری خود را در بسیاری از موارد از رسانه‌ها اخذ می‌کنند» (روشن و خلیل زاده، ۱۳۹۲، ص ۵۱۶).

حضور رسانه‌ها در همه سطوح فردی و اجتماعی انسان‌ها به يك واقعیت گریزناپذیر تبدیل شده است. «رسانه‌های جمعی دنیای امروز تأثیری به سزا در زندگی مردم دارند. آن‌ها می‌توانند افکار غیر بومی و تازه را در مردم پدید آورند و ابزار رساندن پیام‌هایی باشند که در صورت برنامه‌ریزی درست و منطقی، آن‌ها را به خواسته‌های (خانواده) و ارزش‌های دل‌خواه آنان نزدیک کند» (رجب‌لو و اصغری، ۱۳۸۹، ص ۷۸).

خانواده‌ها می‌توانند «با فرهنگ‌سازی در مقابل رسانه‌های نوین به عنوان ابزار جهانی شدن از تهدیدهای آن‌ها بکاهند و از فرصت‌های رسانه‌های نوین در راستای ارتقای کیفی خانواده سود جویند» (رضایی، ساروخانی، ۱۳۹۶، ص ۱۶۱). مزایای استفاده از رسانه‌های جمعی (مثل فیلم)، در راستای پرورش فرزندان، عبارت‌اند از:

- ۱- جریان کاری در مدت کوتاه نشان داده می‌شود؛
- ۲- تحولات یک امر طبیعی یا علمی، مثل گردش خون، تبدیل گل به میوه و دیگر پدیده‌های طبیعی، دقیقاً ارائه می‌گردد؛
- ۳- تماشای فیلم، واقعه را چنان طبیعی جلوه می‌دهد، گویی که آدمی در کنار واقعه یا صحنه، حضور دارد؛
- ۴- خاطره دیدن آن زیاد در ذهن می‌ماند؛
- ۵- آموزش از طریق نمایش فیلم، یک چهارم زمانی که به وسیله کتاب یا معلم برای آموزش مطلبی، صرف می‌شود، نیاز است و این صرفه زمانی، قابل توجه است و برای زندگی تحصیلی، مورد اهمیت بیشتری می‌باشد؛
- ۶- نمایش فیلم برای اطفال کم‌هوش مددیار مؤثری است (مشهدی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۱).

۴. راهکارهای مقابله با چالش‌ها

با توجه به اینکه در عصر جهانی شدن، فرایند تربیت جنسی فرزندان دچار چالش -

هایی شده باید تربیت جنسی همگام و متناسب با تغییرات روز، پیش رود تا بتواند جوابگوی نیاز مخاطبان خود باشد، این امر، بازنگری، تجدید نظر و نوآوری در شیوه‌ها و روش‌های تربیت جنسی را ضروری می‌نماید که از آن تحت عنوان راهکارهایی در رابطه با چالش‌های تربیت جنسی نام می‌بریم. این راهکارها برای برون رفت از آسیب‌های موجود تربیت جنسی در عصر جهانی شدن ارائه شده است. بر این اساس به مهم‌ترین راهکارها در این زمینه اشاره می‌شود.

۱-۴. افزایش حساسیت‌ها در خصوص تربیت جنسی فرزندان

تربیت فرزند، از مهم‌ترین وظایف پدران و مادران است. پدران و مادران باید از تمام مسائل و مشکلات رفتاری و روانی فرزندان خود در سنین مختلف آگاه باشند و بدانند چطور با کودک خود رفتار کنند تا آن‌ها همیشه و از همه لحاظ در سلامت کامل به سر ببرند و از طرف دیگر چون فرزندان غیر از محیط خانه با محیط خارج از خانه هم سرکار دارند با مسائل و مشکلات متعددی روبه‌رو می‌شوند که نیازمند آگاهی‌رسانی از ناحیه پدر و مادر و روش برخورد صحیح آن‌ها با فرزند هستند.

البته تربیت فقط شامل مجموعه گفتگوهای والدین با فرزند نیست بلکه شامل تربیت عملی نیز است. «اسلام به والدین سفارش می‌کند که از هرگونه عمل جنسی پیش از خوابیدن فرزندان پرهیزند. همچنین برای جلوگیری از بلوغ زودرس اطفال تأکید می‌کند که بستر خواب آنان را باید از یکدیگر جدا کرد. «فرقوا بین اولادکم فی المضاجع اذا بلغوا عشرا؛ وقتی فرزندان شما ده ساله شدند، بستر خوابشان را از یکدیگر جدا کنید» (یوسفی، ۱۳۸۹، ص ۶۲).

در عصر جهانی شدن، خانواده‌ها باید برای پیشگیری از بلوغ زودرس یا انحراف جنسی، حساسیت‌هایی در خصوص تربیت جنسی فرزندان داشته باشند. اسلام نیز در این خصوص سفارش‌هایی دارد که به برخی از این سفارش‌ها اشاره می‌کنیم:

الف - جداسازی بستر خواب کودکان از یکدیگر و از پدر و مادر؛

ب - نهی از بوسیدن دختر بیگانه؛

ج - نداشتن ارتباط جنسی در برابر نگاه فرزندان؛

د- رعایت عفت و حیا در پوشش والدین؛

ر- نقش تغذیه و استحمام؛

حال با توجه به اینکه چنین حساسیت‌هایی از ناحیه دین اسلام در خصوص تربیت جنسی فرزندان وجود دارد به نظر می‌رسد این دین برای ابزارها و رسانه‌های عصر جهانی شدن نیز این حساسیت‌ها را داشته باشد و خود این حساسیت‌ها می‌تواند فرصتی برای خانواده‌ها در خصوص تربیت جنسی فرزندان ایجاد کند.

۴-۲- کنار گذاشتن نگرش‌های منفی و تعصبات جاهلانه به تربیت جنسی

تربیت دارای انواع مختلفی است و تربیت جنسی از دشوارترین بخش‌های تربیت است؛ «زیرا از یک طرف دوران نوجوانی همراه با سرکشی‌های جنسی بوده و از سوی دیگر، حجب و حیا والدین در ارائه اطلاعات جنسی به فرزندان، باعث سردرگمی آنان در مورد این مسئله می‌شود» (سبحانی نژاد، همایی و علیین، ۱۳۸۶، ص ۳۰). به همین جهت، خانواده‌ها باید از فرصت‌های جدید در عصر جهانی شدن برای تربیت جنسی فرزندان نهایت استفاده را ببرند. والدین بایستی بعضی از تعصبات ذهنی خویش را در مورد مسائل جنسی کنار گذاشته با راهنمایی و کمک به فرزندان، بهداشت جسم و روان آن‌ها را تأمین کنند.

این تعصب و شرم و دل‌نگرانی از طرف خانواده‌ها در خصوص تربیت جنسی فرزندان، از دو سواست: «از سویی بیشتر والدین اذعان داشتند که سخن گفتن از اخلاق جنسی با توجه به فرهنگ شرم و حیا در میان ما ایرانیان دشوار است. از سوی دیگر، آنان نگران رفتارهای جنسی احتمالی کنونی یا آینده فرزندان‌شان بودند» (بلندهمتان، ۱۳۹۳، ص ۷۳۸).

والدین با آگاهی‌های لازم که به فرزندان خود می‌دهند، خطرات مسئله را برای آنان تدوین کنند. دلسوزی و خیرخواهی پدر و مادر در راه آگاهی دادن و آموزش فرزند در راستای مسائل جنسی فرصتی بسیار ارزنده و راهگشا در عصر جهانی شدن برای خانواده‌ها می‌باشد.

بعضی از والدین به سادگی فکر می‌کنند در عصر جهانی شدن که خیلی چیزها مجاز

شده است، نوجوان‌ها خودشان همه چیز را در مورد مسائل جنسی می‌دانند «و با این تصور، خیلی وقت‌ها از مکالمه چهره به چهره مشکل با نوجوانشان صرف‌نظر می‌کنند. آیا واقعاً بچه‌های امروزی به همین صورت که گفته شد، از همه چیز باخبرند؟ نه کاملاً. با وجود اینکه فیلم‌های تلویزیون و مجلات، پیوسته مفاهیم جنسی را منتقل می‌کنند، باز هم نوجوان‌ها آن قدرها که ممکن است شما تصور کنید، در این زمینه اطلاعات ندارند، اما در حقیقت، بیشتر چیزهایی که به آن‌ها عرضه می‌شود، واقعاً درک نمی‌کنند» (خدایاری فرد، ۱۳۹۰، ص ۱۰۱).

در عصر جهانی شدن ممکن است نقش پدر و مادر از هر زمان دیگری بیشتر و پراهمیت‌تر باشد. در هیچ عصری این مقدار مطالب مضرو وجود نداشته که ذهن جوان‌ها را به خود مشغول کند و هرگز نوجوانان مجبور نبودند که در این همه موارد متعدد، دست به تصمیم‌گیری و انتخاب بزنند. بدون شک با وجود این همه خطرات بزرگ، به ویژه تهدید شوم بیماری‌های آمیزشی خطرناک و بعضاً کشنده (مثل ایدز) نوجوان‌ها نیازمند اطلاعات صحیح و راهنمایی هستند؛ بنابراین والدین می‌بایست با کاهش نگرش‌های منفی و تعصبات جاهلانه و کنار گذاشتن شرم و حیا در خانواده به مباحث جنسی فرزندان خود بیشتر اهتمام ورزند و این امر نیاز به تلاش والدین در آموزش مباحث جنسی به فرزندان دارد.

۳-۴. مشورت با جوانان و اعتماد به نظر آنها

والدین، مربیان و همه کسانی که به نوعی با کودک و نوجوان سروکار دارند، برای کار و زندگی و رابطه با کودک یا نوجوان با اموری روبرو می‌شوند که نیاز به مشورت با فرزندان دارد. خداوند در ضمن داستان حضرت ابراهیم و اسماعیل نشان می‌دهد برای فرزندی که به سن جوانی رسیده، حق مشورت باید قائل شویم: «فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَابُنِيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ...» (صافات، ۱۰۲). منظور از «سعی» این است که «به سنی رسیده بود که عادتاً می‌توانست در کارهای زندگی به پدر خود کمک کند و از فرازهای بعد معلوم می‌شود که حضرت ابراهیم با فرزندش در این مسئله با اینکه حتمی بود، مشورت کرد» (طباطبایی، ۱۳۶۱، ج ۳۳، ص ۲۴۴).

خانواده‌هایی هستند که فرزندانشان در سکوت مطلق به سر می‌برند و با آن که نیاز به گفتگو دارند حتی نمی‌توانند خواسته‌های روزمره و طبیعی‌شان را به زبان بیاورند. این جوانان با والدینشان احساس راحتی ندارند و در محیط خانه امنیت و اعتماد کافی برای بیان خواسته‌هایشان نمی‌بینند و همواره شخصیتشان تحقیر می‌شود. جوانان هم می‌دانند که اگر به پدر و مادرشان بگویند با جنس مخالف رابطه دارند جز برخورد خشونت‌آمیز در انتظارشان نخواهد بود (بیات، ۱۳۹۵، ص ۱۰۶).

وجود گفتگو، اعتماد فرزندان به والدین و در نتیجه مشورت کردن فرزندان با والدین از مسائل قابل تعمق و بررسی می‌باشد. «از این رو در صورتی که والدین بتوانند با ارتباطات و نوع شیوه‌های فرزند پروری خود فضای آرام دل‌نشین و سالمی را برای فرزندان در خانه ایجاد کنند و باب گفتگو را در جمع خانواده بگشایند، در چنین حالتی فرزندان به والدین خود اعتماد کرده و در هر مورد آنان را نه تنها در جریان کارها خواسته‌ها و افکار خود خواهند گذاشت، بلکه با آنان مشورت نیز خواهند کرد. طبیعتاً والدینی که در جریان افکار رفتار خواسته‌ها و آرزوهای فرزندان خود باشند از طرفی می‌توانند آنان را راهنمایی و هدایت کرده و در صورت نیاز یا عدم توانایی خود از دیگران کمک گرفته و از طرف دیگر، به دلیل در جریان بودن، مانع انحراف و تخریب فرزندان خود خواهند شد. در این میان هم فرزندان هم والدین و هم در نهایت جامعه از وجود افراد سالم و دارای هویت مناسب می‌تواند بهره‌های زیادی ببرد» (همان، ص ۱۰۷).

«مشارکت دادن فرزندان موجب می‌شود احساس مسئولیت و توانایی خود تصمیم‌گیری در او ایجاد گردد... لازمه این کار قرار دادن نوجوان در فرایند تصمیم‌گیری‌های خانواده است. نوجوان را نباید در محیط بسته و قرنطینه‌ای قرار داد... نکته ظریف این است که هیچ‌گاه برای نوجوان تصمیم نگیرید، بلکه با نوجوان تصمیم بگیرید و تا جایی که مقدور است به او کمک کنید تا او خود تصمیم بگیرد» (استادان طرح جامع آموزش خانواده، ۱۳۸۶، ج ۵، ص ۶۸).

برای مثال نوجوان باید قادر شود با ابزارها و رسانه‌های مجازی گوناگون عصر جهانی شدن برخورد کند و از آن‌ها استفاده کند، اما در تربیت جنسی خود دچار آسیب نشود، بلکه با کمک والدین و همراهی و مشورت با آن‌ها از آسیب‌های تربیت جنسی در امان بماند.

۴-۴- تقویت اراده فرزندان برای مقاومت

در دنیای امروز و در عصر جهانی شدن جوانان و نوجوانان بیشتر از همه زمان‌ها نیاز به خویشتن‌داری و تقویت اراده دارند. بسیاری از نوجوانان، با خویشتن‌داری و پرهیز از عوامل تحریک‌کننده شهوت، ارضای این غریزه را به زمان مناسب و به صورت مشروع به دستورات اخلاقی شرع مقدس اسلام می‌سپارند. «این انتخاب و روش گرچه دشواری و پیچیدگی زیادی دارد، پسندیده، عقلانی و موافق فطرت انسانی و رمز کمال و سعادت انسانی است و نوجوان با این انتخاب مبارک به جهاد با نفس راه می‌یابد که به جهاد اکبر معروف است و از این راه، هم به رضایت الهی دست می‌یابد و هم سلامت جسمی و روحی خود را تأمین می‌کند» (یوسفی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۷).

دشمنان در عصر جهانی شدن برای گمراه کردن نسل جوان دام‌های شیطنی گسترده‌اند و برای انحراف و دور کردن جوانان مؤمن از معنویات می‌کوشند. «دین‌مداری، تقوا، ایمان، عمل صالح، انجام واجبات و ترک محرمات وسیله نجات در این دنیای آشفته به شمار می‌رود. کسی می‌تواند از این دریای موج‌سالم بگذرد که اراده قوی و ایمانی استوار داشته باشد» (همان، ص ۱۲۱).

نمونه‌ای از مصادیق و دستورات دینی که در تقویت اراده تأثیرگذار است نماز است. در قرآن کریم آمده است که «نماز را به پا دار که نماز (انسان را) از زشتی‌ها و گناه بازمی‌دارد» (عنکبوت، ۴۵).

انس با قرآن، از دیگر راه‌های تقویت اراده است که در پیشگیری از انحرافات جنسی و درمان آن‌ها اثر ویژه‌ای دارد. «شخصی که به تلاوت قرآن و عمل کردن به آن انس دارد به طرف فساد و تباهی نمی‌رود. چون قرآن کریم حق است، خواننده آن با زلال چشمه سار معرفت الهی خومی گیرد و این نزدیکی با قرآن او را به سعادت جسمی و روحی هدایت می‌کند» (یوسفی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۴).

برخی از عوامل تقویت‌کننده اراده در پی می‌آید:

- ۱- تمرکز بخشیدن به فعالیت‌های گوناگون و پراکنده؛
- ۲- تمام کردن کارهای نیمه تمام؛
- ۳- خود تلقینی؛

۴- سحرخیزی و راز و نیاز با خدا؛

۵- مبارزه با خواسته‌های نفسانی؛

۴-۵- معرفی آثار منفی آزادی روابط جنسی در غرب

فرهنگ بعضی از کشورها در خصوص مسائل جنسی به صورت آزادی بی حد و حصر است. «در فرهنگ غرب، قرارها و رابطه‌های عاشقانه آن چنان رایج و گسترده است که شاید تصور شود این مسئله ریشه در گذشته‌های دور و در زمره فرهنگ آن‌ها بوده است، در حالی که این قضیه در همان فرهنگ نیز پیشینه‌ای کوتاه دارد» (گلزاری، ۱۳۸۴، ص ۱۰۶).

اگرچه کشورها غربی کامیابی‌های جنسی را از کانون خانوادگی به محیط اجتماعی کشانده‌اند و به نام آزادی، لیبرالیسم جنسی را رواج داده‌اند. اما بسیاری از روان‌شناسان غربی به مدد پژوهش‌های خود آفات و زیان‌های این نوع رابطه را بیان کرده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

«اختلالات هیجانی و عاطفی و برداشت منفی از ظاهر خود به‌ویژه در کسانی که روابط کوتاه‌مدت و گذرایی برقرار می‌کنند، نهان کردن و تحریف هویت، بروز حسادت، گرایش به مصرف الکل و مواد مخدر، افت تحصیلی، بارداری ناخواسته، افزایش خشونت در قرارهای عاشقانه، وادار شدن به ازدواج‌های زود هنگام، ارتکاب به بزهکاری و خلاف‌های رفتاری شدید و درگیری خانوادگی» (همان، ص ۱۰۹).

متأسفانه با وجود سرعت گسترش استفاده جوانان و نوجوانان از رسانه‌ها و فن‌آوری‌های نوین ارتباطی و در پی آن رواج الگوهای جدید رفتارها و روابط جنسی در جامعه ما، در زمینه نقش این رسانه‌ها و فن‌آوری‌ها در ایجاد و گسترش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های جنسی آگاهی بخشی مناسبی انجام نشده است و به همین دلیل، جوانان و نوجوانان ناخواسته گرفتار این ناهنجاری‌ها و آسیب‌ها شده و به تدریج در فساد و فحشا غرق می‌شوند» (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۵، ج ۱، ص ۳۳۲).

ازاین‌رو، لازم است که خانواده‌ها در خصوص رسانه‌ها و فن‌آوری‌ها در ایجاد و گسترش ناهنجاری‌ها و آسیب‌های جنسی آگاهی بخشی مناسبی انجام دهند.

«بی تردید، ویژگی غفلت زایی غریزه جنسی و تصاویر جذاب و دل نشینی که شبکه های ماهواره ای و سایت های اینترنتی مروج فساد، فحشا و بی بندوباری جنسی، از روابط جنسی نامشروع و خارج از سیاست های سلامت و عرف جامعه ما ارائه می دهند، موجب می شود که مخاطبان این شبکه ها و سایت ها، به ویژه جوانان و نوجوانان بی توجه به پی آمدهای ناگوار رفتارهای ناهنجار جنسی به تدریج به این گونه رفتارها خوبگیرند و رفته رفته الگوی روابط جنسی در جامعه به طور کلی دستخوش تغییر و دگرگونی شود» (همان).

برخی روان شناسان غربی، به آثار و بیماری های حاصل از روابط آزاد دختر و پسر اشاره کرده اند و با شکوفایی بخشی از علم، به عمق و دستورهای دینی پی برده اند و برست بودن ازدواج های خیابانی و اینترنتی اعتراف کرده اند.

۵. جمع بندی و نتیجه گیری

یکی از تحولات دوران معاصر که اثرات شگرفی را در عرصه های مختلف زندگی بشر گذاشته و می گذارد، مسئله جهانی شدن است. جهانی شدن به عنوان یک فرایند همگانی امری اجتناب ناپذیر است بنابراین صرف انرژی و هزینه به منظور ممانعت از نفوذ و رسوخ آن در یک کشور امری نامعقول جلوه می کند. آنچه منطقی و معقول دیده می شود مواجهه صحیح و برنامه ریزی شده با آن است نظام خانواده و به خصوص تربیت جنسی از اموری است که در معرض تاخت و تاز جهانی شدن قرار گرفته است و از این - روست که فرصت ها و چالش های فراوانی پیش روی تربیت جنسی قرار گرفته که با شناخت و تبیین آن ها می توان بدون وا همه با آنها مواجه شد و برای چالش های آن راهکاری پیدا کرد.

چالش هایی که جهانی شدن برای تربیت جنسی در خود به همراه دارد عبارتند از: ارائه آموزش های جنسی توسط نهادهای غیر پاسخگو، نا مساعد کردن زمینه برای ایفای نقش موثر خانواده در تربیت جنسی، ارائه مطالب نادرست و ارائه ندادن مطالب درست، بلوغ زودرس و ترویج هنجارهای جنسی مخالف فرهنگ در کنار تمام تهدیدات و چالش هایی که جهانی سازی برای تربیت جنسی در خانواده به وجود می آورد،

فرصت‌هایی نیز برای آن در بردارد که با شناخت و بهره‌گیری از این فرصت‌ها می‌توان روند تربیت جنسی را تسهیل نمود از مواردی که می‌توان به عنوان فرصت‌های جهانی شدن برای تربیت جنسی از آنها یاد کرد عبارتند از:

امکان نظارت بیشتر بر فرزندان، امکان تربیت جنسی با هزینه‌ای کمتر، امکان استفاده از رویکردهای نوآورانه در آموزش و نهایتاً راهکارهایی را برای پیشگیری و مقابله با چالش‌های جهانی شدن برای تربیت جنسی ذکر کردیم که عبارتند از: افزایش حساسیت‌ها در خصوص تربیت جنسی فرزندان، کنار گذاشتن نگرش‌های منفی و تعصبات جاهلانه به تربیت جنسی، مشورت با جوانان و اعتماد به نظر آنها، تقویت اراده فرزندان برای مقاومت، معرفی آثار منفی آزادی روابط جنسی در غرب.

فرصت‌ها و چالش‌های ذکر شده نمونه‌ای از موارد فراوانی است که بر سر راه خانواده در تربیت جنسی قرار دارد به این منظور ضروری است تا خانواده با فهم دقیق شرایط و مقتضیات زمان تصویری در خور و کارآمد از آموزه‌های جنسی در خانه ارائه کنند.

نقش خانواده در نظام تربیت جنسی نقش خطیر و اساسی است چراکه والدین با طی مسیر تعلیمی، مهارت‌ها و آگاهی‌های خود را برای مواجه با دنیای مدرن و حال و چالش برانگیز آینده آماده می‌سازد کارآمدی این برنامه‌ها در گرو شناخت فرصت‌ها و چالش‌های پدیده‌های امروزی و آینده مانند جهانی شدن و گسترش روز افزون تکنولوژی‌های ارتباطی است.

منابع و مآخذ

۷۶. قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
۷۷. احمدی، علی اصغر (۱۳۸۸)، مدرسه نامرئی، چاپ چهارم، تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی.
۷۸. استادان طرح جامع آموزش خانواده (۱۳۸۵)، خانواده و فرزندان در دوره ابتدایی ج ۳، چاپ بیست و دوم، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۷۹. _____ (۱۳۸۵)، خانواده و فرزندان در دوره راهنمایی تحصیلی، ج ۴، چاپ نوزدهم، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۸۰. _____ (۱۳۸۶)، خانواده و فرزندان در دوره دبیرستان، ج ۵، چاپ شانزدهم، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۸۱. بلندهمتان، کیوان (۱۳۹۳)، «بازنمایی تجربه زیسته والدین از چگونگی آموزش اخلاق جنسی به فرزندان خود»، فصلنامه مشاوره و روان درمانی خانواده، دوره ۴، ش ۴، ص ۷۱۹ - ۷۴۷.
۸۲. بیات، سعید (۱۳۹۵)، دختران مهتاب، پسران آفتاب، قم: بوستان کتاب.
۸۳. ثابت، حافظ (۱۳۹۰)، تربیت جنسی در اسلام، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۸۴. _____ (۱۳۸۵)، خانواده و فرزندان در دوره راهنمایی تحصیلی، ج ۴، چاپ نوزدهم، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۸۵. شاهپوری، حسینعلی (۱۳۸۶)، خانواده و جهانی شدن (مربوط به کنگره بین المللی خانواده و جهانی شدن)، تهران: انجمن اولیا و مربیان جمهوری اسلامی ایران.
۸۶. خامنه ای، علی (۱۳۹۱)، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی.
۸۷. خدایاری فرد، محمد (۱۳۹۰)، مسائل نوجوانان و جوانان، تهران: انجمن اولیا و مربیان.
۸۸. ذکایی، محمدسعید (۱۳۸۵)، فرهنگ مطالعات جوانان، تهران: آگه.
۸۹. رابرتسون، رونالدو (۱۳۸۰)، جهانی شدن تئوری های اجتماعی و فرهنگ جهانی، ترجمه کمال پولادی، تهران: ثالث.
۹۰. رجب لو، علی واصغری، سارا (۱۳۸۹)، «جهانی شدن و بازاندیشی الگوهای دوستی دختران و پسران: مطالعه موردی دانش جویان دانشگاه تهران»، مطالعات اجتماعی روان-شناختی زنان، سال ۸، ش ۲، ص ۷۳ - ۹۳.
۹۱. رضایی، میرمحمد، ساروخانی، زهرا، باقرسرای، حسن (۱۳۹۶)، «جهانی شدن و تحولات

- جمعیتی خانواده ایرانی»، فصلنامه زن و مطالعات خانواده، دوره ۱۰، ش ۳۵، ص ۱۱۹-۱۵۴.
۹۲. روشن، محمد و خلیل زاده، محمد مهدی (۱۳۹۲)، «حقوق خانواده در برابرپخش برنامه‌های ماهواره‌ای»، فصلنامه خانواده پژوهی، سال ۹، ش ۳۶، ص ۵۰۸-۵۲۳.
۹۳. زیبایی نژاد، محمدرضا (۱۳۸۸)، هویت و نقش‌های جنسیتی (مجموعه مقالات)، تهران: مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری.
۹۴. سالاری فرد، محمدرضا (۱۳۸۵)، خانواده در نگرش اسلام و روان-شناسی، تهران: سمت.
۹۵. سبحانی نژاد، مهدی و همایی، رضا و علین، حمید (۱۳۸۶)، «بررسی تحلیل سبک تربیت جنسی خانواده‌های شهر تهران»، تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره، ش ۲۱، ص ۳۱-۳۳.
۹۶. سوزنچی، حسین (۱۳۹۲)، جنسیت و دوستی: مواجهه‌ای اسلامی با مسئله رابطه دختر و پسر، تهران: معارف.
۹۷. شریف‌زاده، حکیمه سادات و میرمحمدتبار، احمد و سهرابی، مریم (۱۳۹۵)، «رابطه فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی و دوستی با جنس مخالف در دانش‌آموزان و ارائه راهکارهای تربیتی برای کاهش آن»، تربیت اسلامی، سال ۱۱، ش ۲۲، ص ۷-۲۸.
۹۸. شفیعی سروستانی، ابراهیم (۱۳۹۵)، سلامت جنسی در جامعه اسلامی با تأکید بر نقش رسانه ملی، ج ۱، تهران: مرکز پژوهش و سنجش افکار صدا و سیما، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه.
۹۹. صداقت زادگان، شهناز و امیدوار، پوران (۱۳۹۴)، «بررسی تأثیر عوامل اجتماعی و بلوغ زودرس بر جامعه‌پذیری دختران (مطالعه موردی: دختران دوره راهنمایی شهر شیراز)»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۴، ش ۳، ص ۵۲۹-۵۵۰.
۱۰۰. صفا زاده، محمد و کریمخانی، حمزه (۱۳۸۵)، هجوم خاموش، قم: عطریاس.
۱۰۱. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳۳، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم: محمدی.
۱۰۲. عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۰)، مطالعات جهانی‌شدن دوفضایی‌شدن‌ها و دو جهانی‌شدن‌ها، تهران: سمت.
۱۰۳. عباسی‌ولدی، محسن (۱۳۹۶)، ارتش رایانه‌ای و نوازش تازیانه‌ای: نقش بازی‌های رایانه‌ای در تربیت فرزند، قم: آیین فطرت.
۱۰۴. فقیهی، علی‌نقی (۱۳۸۷)، تربیت جنسی: مبانی، اصول و روش‌ها از منظر قرآن و حدیث، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.

۱۰۵. لیثی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶)، عیون الحکم و المواعظ، قم: دارالحدیث.
۱۰۶. گروه پژوهشی علوم تربیتی جهاد دانشگاهی واحد تهران (۱۳۸۴)، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۰۷. گروه روان-شناسی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) (۱۳۸۶)، تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن ج ۱ و ۲، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۰۸. گلزاری، محمود (۱۳۸۴)، «آموزش و مشاوره با نوجوانان در زمینه ارتباط با جنس مخالف»، فصلنامه علمی-پژوهشی روان-شناسی تربیتی، دوره ۱، ش ۱.
۱۰۹. گوستاواس. مش؛ ایلان تلمود (۱۳۹۳)، نوجوان دیجیتال: دنیای اجتماعی نوجوانان در عصر اطلاعات، ترجمه اسماعیل سعیدی پور و مینا آذرنوش، تهران: رشد، تهران.
۱۱۰. محمدی، محمدعلی (۱۳۸۳)، جوانان و مناسبات نسلی در ایران، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۱۱۱. مشهدی، محرمعلی (۱۳۸۹)، گامی نوین در راه اعتلای تربیت کودک، قزوین: اندیشه زرین.
۱۱۲. منادی، مرتضی (۱۳۹۲)، جوانان و نهادهای اجتماعی رویکرد جامعه‌شناسی، تهران: جامعه‌شناسان.
۱۱۳. میربهرسی، محسن و افراسیابی، محمدصادق (۱۳۹۲)، خانواده، سواد رسانه‌ای و رسانه‌های دیجیتال، تهران: خبرگزاری فارس.
۱۱۴. نحوی، سید سیف‌الله (۱۳۸۸)، نقش خانواده در پیشگیری از انحرافات، قم: نورالسجاده.
۱۱۵. نوروزی، مجتبی و کاظمی، ابوالفضل و شاه مردادی، فاطمه (۱۳۹۶)، «راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تأکید بر آموزه‌های قرآن و سیره رضوی»، مشهد: فرهنگ رضوی، سال ۵، ش ۱۹.
۱۱۶. هاشمی، حمید (۱۳۸۶)، امروز و فردای جوان ایرانی (مجموعه مقالات و گفتگوها)، تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
۱۱۷. یوسفی، شهناز (۱۳۸۹)، بازشناسی تربیت جنسی با رویکرد اسلامی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

